

kmenovou solidaritou a apolitičností, ale je kontrakulturou, která se vyznačovala otevřenou kritikou establishmentu a hledáním alternativy a zaujímal politické postoje.

Ačkoliv z hlediska „výstavby socialistické společnosti“ bylo hnutí chápáno jako marginální anomálie či kulturní exces, obecně se stalo (před)znamením diskontinuity samotného systému. Kontrakultura totiž souvisí s poznáním nutnosti změny etablované společnosti.

Nebylo proto náhodné, že v situaci, kdy se underground stal předmětem policejní represe a soudních postihů, současně předznamenal i počátky Charty 77. Radikální nutnost změny systému se tak dostala z kontrakulturní periferie nejdříve do disidentského centra a následně se stala přirozenou součástí celé společnosti.

Miroslav Vodrážka,
Ústav pro studium totalitních režimů

Diskusní večer Škola a obrazy minulosti

Koncem roku 2014 byl završen tříletý vzdělávací projekt *Dějepis v 21. století*.¹ Jeho klíčovými výstupy byly vzdělávací aplikace na DVD a knižní metodiky,² jež projektový tým představil 11. prosince 2014 v Centru současného umění DOX v rámci diskusního večera *Škola a obrazy minulosti*. Konec projektu se stal příležitostí k veřejné debatě nad vizualitou dějin, jež se pro dějepis stává klíčovým tématem.

Ač se dějepis může jevit jako konzervativní předmět, v posledních letech se v oblasti připomínání minulosti a její reflexe ledacos událo. Podobně dynamicky se vyvíjel i tříletý projekt *Dějepis v 21. století*, takže jeho konečná podoba se od původních představ projektového týmu zcela přirozeně lišila. Zejména během zpracovávání teoretických didaktických východisek do praktických knižních metodik a výukových DVD jsme stáli před problémem, jak vytvořit materiály, které by odpovídaly současnému stavu historického vědomí (chcete-li historické paměti) v české společnosti.

Škola totiž čelí při zprostředkovávání minulosti nejružnější konkurenci, jakou představuje populární kultura, rodinná paměť či politický a občanský aktivismus. Tyto další hráče na poli historie by neměli dějepisáři přehlížet, naopak se jim nabízí prostor, jak jejich vlivu využít. Rozmanitost zdrojů historického vědomí může pro dějepis před-

stavovat výhodu například v situaci, kdy učitel či učitelka navazují při výuce na vyprávění rodičů a prarodičů vhodnou aktivitou, jež naplňuje didaktické cíle dějepisné výuky. V tomto případě mohou žáci na základě odlišných podob pamětnického vzpomínání pochopit, že historická paměť se skládá z mnoha pohledů na minulost (a přitom žádný z nich není nepravdivý).

Pluralita, do které dějepis vstupuje, se netýká jen různých subjektů, jež ovlivňují historické vědomí, ale i rozmanitosti forem paměti. Historie k současné společnosti promlouvá prostřednictvím různorodých médií, jež jsou primárně vizuální (fotografie, film, počítačové hry). Obrazy minulosti pak dominují nad psanou historií. Této situaci jsme se rozhodli využít v jednom z projektových výstupů, v aplikaci *Obrazy války*, ve které jsme se pokusili zprostředkovat sociální realitu druhé světové války prostřednictvím ikonických obrazů, jež se v rámci válečného vzpomínání neustále opakují (např. obraz transportu).

Přenesení některých diskusí z interních debat realizačního týmu na veřejné plénium bylo i cílem setkání v DOXu. Po představení výstupů projektu následovala panelová diskuse. Právě zmiňovaná vizuální kultura jako zdroj historického vědomí se během práce na projektu ukázala jako klíčové téma. Otázky po tom, co utváří

představy školní mládeže o minulosti a jakou roli hraje obraznost v současné historické kultuře, jsme sdíleli nejen s hosty, kteří přijali do diskuse pozvání, ale i s početným publikem.

Přestože se debata nesla ve velmi přátelské a kolegiální atmosféře, objevilo se i několik polemických ploch, na které však může produktivně navazovat další práce a výzkum v oblasti didaktiky. Jednou z os diskuse moderované Vojtěchem Ripkou (ÚSTR) byla konceptualizace historického filmu. Subverzivní potenciál filmových obrazů zdůraznil člen projektového týmu D21 Kamil Činátl. Díky specifické medialitě mohou filmy narušovat ustálené představy o historii, čehož lze využít i ve vyučování. Další z diskutujících, profesor Zdeněk Beneš (Ústav českých dějin FF UK), kontroval důrazem na vztah historických obrazů k historické realitě, který by měl být recipientovi vždy zřejmý a film by mu v tom měl vycházet vstříc například svým žánrovým určením. Ani dokumentární film však v žádném případě nesděluje objektivní historickou pravdu. Na tom se shodli všichni účastníci debaty, souhlasili by však i běžní diváci dokumentárních filmů?

Jiří Forejt (Národní filmový archiv) během debaty upozornil na to, že v českém prostředí neexistuje tradice filmové výchovy na školách, což se pak projevuje na úrovni mediální

1 Projekt *Dějepis v 21. století: Multimediální aplikace pro dějepisnou výuku* byl realizován Ústavem pro studium totalitních režimů za podpory operačního programu EU Vzdělávání pro konkurenceschopnost (OPVK).

2 Výuková DVD *Česká společnost 1969–1989, Obrazy války, Historie 1950: Příběhy jednoho zázraku, Dějiny ve škole* a knižní metodiky HAVLŮJOVÁ, Hana – NAJBERT, Jaroslav a kol.: *Paměť a projektové vyučování v dějepise*. ÚSTR, Praha 2014 a ČINÁTL, Kamil – PINKAS, Jaroslav a kol.: *Dějiny ve filmu. Film ve výuce dějepisu*. ÚSTR, Praha 2014.

gramotnosti. Tím byl naznačen směr, kudy by se mohl ubírat další vývoj v inovacích školního vyučování. Mediální gramotnost se pak stala jedním z nejdůležitějších témat diskuse. Na zajímavý posun při „konzumaci“ filmu prostřednictvím internetu upozornila Andrea Průchová (platforma pro vizuální kulturu FreshEYE). Internet nahrává sledování filmu po částech a „mapování“ jeho souvislostí (dohlédávání dalších informací). Tímto způsobem sledování se vyznačuje především nejmladší generace diváků, kteří jsou zároveň cílovou skupinou školního dějepisu.

Film tak i z diskuse vyšel jako jedno z klíčových médií pro vytváření obrazů minulosti. Během večera však zazněly i obecnější poznámky k vizualitě dějin. Podle Jaroslava Anděla (DOX) v současném umění kontext vytváří význam. Při čtení obrazů minulosti bychom pak měli pluralitu kontextů zohlednit a vyvázat se tak z představy, že existuje nějaký univerzální kontext (např. jedna historie). Profesor Petr A. Bílek (Ústav české literatury a komparatistiky FF UK) zase fenomén obrazů minulosti objasnil tezí, že jiné obrazy než obrazy minulosti nemáme

(přítomnost i budoucnost jsou příliš fragmentární).

To jsou jen střípky z diskuse,³ jež ukázala, jak je téma vizuality dějin společensky aktuální. Doufáme, že výstupy z projektu *Dějepis v 21. století* debatu o podobách minulosti podpoří. Materiály určené pro školní prostředí tak nemusí stát na periférii historikova zájmu, mohou naopak přinášet celé množství zajímavých otázek, jež míří do samotného středu historické vědy a dotýkají se i společensky aktuálních témat.

*Za projektový tým D21
Čeněk Pýcha*

Semináře pro učitele na Ukrajině a v Bělorusku

V průběhu minulého roku Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) v rámci Programu transformační spolupráce, jehož prostřednictvím česká vláda podporuje předávání zkušeností mezi zeměmi střední a východní Evropy, organizovala přednášky a workshopy pro pedagogy na Ukrajině a v Bělorusku, kterých se účastnili také lektori Skupiny vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů. Naskytla se tak zajímavá příležitost zjistit, do jaké míry je historické vzdělávání v těchto zemích odlišné a zda lze didaktická východiska i konkrétní učební materiály vzdělávacího oddělení ÚSTR uplatnit i v jiných kontextech.

Specifickou atmosféru měly oba semináře na Ukrajině, které vedla Karina Hoření. Diskuse byly ovlivněné vypjatou politickou situací v zemi. Květnový seminář se měl původně konat na Krymu, ale po ruské anexi musely učitelky tatarské literatury a dějin přijet do Kyjeva. Jejich skupina spolupracuje s českými odborníky dlouhodobě a představené projekty, zaměřené na využití metody orální historie, vytvořily prostor pro podnětnou diskusi o využití pamětnického vzpomínání ve výuce. Bohužel

není jasné, jaká budoucnost čeká na Krymu menšinové školství i jednotlivé pedagožky.

Druhého, prosincového semináře se zúčastnily učitelky z okolí Kyjeva. Na Ukrajině vzniká množství projektů, jejichž úkolem je otevřít debatu o výuce dějepisu a poskytnout učitelům podporu. Zdá se, že celospolečenská atmosféra je novým didaktickým podnětům nakloněna.

Východiskem těchto aktivit ale často bývá snaha ustanovit a upevnit národní identitu, daná současnými politickými změnami a zdůrazňující jedinečnost ukrajinského národa. Studenti historie na Ševčenkově univerzitě, pro které byly určeny další prosincové přednášky, se však na tento trend dívají kriticky a ztotožňují se spíše s východisky multiperspektivní didaktiky. Jejich kritika školské praxe je v mnohém podobná argumentům, které se objevují i v české debatě o vzdělávání.

Dva semináře pro běloruské učitele v Minsku (listopad) a ve Vilniusu (prosinec, společně s Terezií Vávrovou z Antikomplexu) vedl Čeněk Pýcha. Partnerem AMO zde byla běloruská Akademie postgraduálního vzdělávání. Oba semináře se zaměřily na

inovativní přístupy k výuce dějepisu a dalších společenskovedních předmětů. Účelem bylo sdílení českých zkušeností a diskuse o možné inspiraci pro běloruské prostředí. Pro běloruský dějepis (podobně jako na Ukrajině) zůstává ústřední otázkou národní identita, jež s sebou nese výrazné sovětské dědictví. Klíčovým tématem moderních dějin je Velká vlastenecká válka, která pro Bělorusy představuje stále živé kulturní trauma.

Témata školního dějepisu se od těch, která dominují v českých školách, výrazně liší, přesto běloruští učitelé řeší podobné problémy jako jejich čeští kolegové. Potýkají se například s motivací žáků, časovou dotací a rozložením témat. Ukázalo se tak, že některé přístupy prozkoušené v českém prostředí lze uplatnit i v běloruském kontextu (například práce s filmem nebo s pamětníkem). Zajímavá byla konfrontace s odlišnými způsoby konceptualizace války. Rozdílná je situace v množství a druhých pomůcek a doplňujících materiálů. Český učitel stojí spíše před problémem, co z jejich nepřehledného množství vybrat, běloruští kolegové si často musí rozšiřující podklady pro výuku připravovat sami.

3 Záznam diskuse je dostupný na YouTube kanálu Ústavu pro studium totalitních režimů – viz <https://www.youtube.com/watch?v=x4IEnMDOm0c> (citováno k 2. 3. 2015).